

НАЗВИ НАПОЇВ І ПРИПРАВ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ КАРПАТ

Анотація. У статті аналізуються назви напоїв і приправ в українських говорах Карпат. Приділено увагу таким назвам: компот, сушня (сушені фрукти, ягоди), вівсяний кисіль, чай, кава, засмажка, приправа з товченого часнику і солі, сіль.

Ключові слова: назва, назви напоїв і приправ, лексема, номен.

Summary. The article analyses the names of beverages and seasonings in Ukrainian patois of the Carpathian Mountains. The following names are in the centre of attention: compote, dried fruits and berries, oatmeal jelly, tea, coffee, seasoning made of crushed garlic and salt, salt.

Key words: name, names of beverages and seasonings, lexeme.

Асортимент напоїв в українського карпатського населення різноманітний, адже як напої селяни часто споживають молоко (солодке, кисле), рідше – сироватку, склотини, квас, капустяний розсіл та ін. Залишаємо поза увагою назви всіх спиртних напоїв.

1. Компот (переважно із сушених фруктів) називається: *вар* (у більш. дослідж. гов.), *узвар*, *завар* (Топільниця Старосамб., Бистриця Надвірнянського) *кис'я́лиця* (зах. закарп., Верхня Рожанка Сколів., Вел. Бичків Рах., Снячів Сторожинець. р-ну), *йу́шка* (Старява, Вільшаник Старосамб.), *компо́т* (Загорб, Люта Великобер., Лавочне Сколів., Торунь Міжгір., Космач Косів.), *кампо́т* (бойк., частина марамор., ужан.), *груша́нка* (тільки з груш), *йапча́нка* (тільки з яблук) (Мшанець Старосамб.), *суше́н'а* (Сукіль Долин.), *дз'а́ма* (Мала Уголька Тяч.).

Лексема *вар* з цим значенням, крім досліджуваних (див. ще [Шух, I, 170; ГГ, 33; Ониш, I, 83; МСБГ, I, 51]), поширена і в поділ. [Брил, 15], зах. поліс. говорах [Арк, I, 44]. У карпат. говорах вживається ще з такими значеннями: "суп", "картопляний суп", "суп із сушених грибів"; *вар* в інших укр. говорах і в літ. мові (як розмовне) – "окріп", "кількість для варіння на один раз" [Грін, I; СУМ, I, 291]. Утворена безафіксімним способом від *варі́ти*. Бойків. регіоналізм *завар* витворився тим же способом від *заварі́ти*; пор. *завар* "заварювання" у Г. Квітки-Основ'яненка [Грін, II, 12]. Третя назва з цим же коренем *узвар* записана також лише в одній (гуцул.) говірці, проте добре відома (*узварь* id.) в ряді інших укр. говорів [Грін, IV, 323]; *узвар* id. – норма укр. літ. мови [СУМ, X, 405].

Назва *кис'я́лиця*, очевидно, від загальноновживаного у більшості досліджуваних та інших укр. говорів *кис'я́лиця* "киселиця", *йу́шка* – від *йу́шка* "суп (загальна назва)", *дз'а́ма* – від *дз'а́ма* "бульйон".

Бойків. *груша́нка* – від *груша́ний*, *йапча́нка* – від *йапча́ний* (останнє – від *йапча́* "яблуко", див. [Ониш, II, 403]), *суше́н'а* (див. також [Ониш, II, 268]) – від *суше́н'а* "сушня".

Номен *компо́т*, судячи з того, що він не має чіткого ареалу у досліджуваних говорах, мабуть, за-своєний з укр. літ. мови [СУМ, IV, 252], у якій походить від франц. *compote*, ст. франц. *composte* id., що від лат. *composita* "складена" [ЕСУМ, II, 543]. Варіант *кампо́т*, зважаючи на [a] < [o] в першому складі, треба відносити до запозичень через рос.

компо́т id.

2. Сушня (сушені фрукти, ягоди): *суше(е')ні́ця* (сушені́ця'і, шушені́ця'і мн.) (гуц., марамор., ужан., верховин.), *суш* (Урич, Коростів. Сколів.), *су́шка* (бойк., Вел. Лази Ужгород., Ворочево Переч.), *с(ш)ушенкі́* (Вел. Лази Ужгород.), *сушене́* (суше́нойе) (Старява, Мшанець Старосамб., Сукіль, Вишків Долин., Лозянський Міжгір.), *суше́н'і йа́годи* (Вишків Долин.), *суше́н'а*, *суше́н'і йа́блика*, *гру́ш'і* (Сукіль Долин.), *пе'че'ні́ця* (печені́ця'і) (Тарасівка Тячів., Нанково Хуст.), *л'існі́ця* (сх.бойк., поодинокі гуц.).

Найбільший ареал обіймає назва *сушені́ця* і під. (див. ще [Шух, I, 167; ГГ, 180; Ониш, II, 268]), в інших укр. (некарпат.) говорах, мабуть, не відома, подається в [СУМ, IX, 874] як діалектна, утворена від *сушений* + *-и́ця*. Від цієї основи витворилася за допомогою суф. *-к-и* і назва *сушенкі́*. Інші назви з цим коренем також вузьколокальні, за винятком хіба що бойків. *сушен'а*; пор. поділ. *суші́н'а* id. [Брил, 92]; пор. ще волин. *суші́на* id. [Корз, 233]. *Суше́ня* id. як збірне і розмовне подається в [СУМ, IX, 874], а *су́шка* id. як рідковживане є нормативним в укр. літ. мові [ib., 875]. Бойків. номен *суш* (див. ще [Ониш, I, 268]) – суфіксальний дериват від *сухий*. Варіант *шушені́ця*, *шуше́нки* (з початковим [ш]) виникли в результаті асиміляції [ш] > [с]; пор. ще подані як розмовні в [СУМ, IX, 874 – 875] *сушня*, *сушняк* id.

Назва *печені́ця* і під. утворена від *печений* + *-и́ця*. З указівкою на локалізацію в закарп. говірках назва *печені́ця* id. подається і в [Грін, III, 149]; пор. рос. діал. (волог., вят.) *печені́ца* "печена ріпа, брюква" [СРНГ, XXVI, 347], а також сербохорв. *печені́ца* "печеня, жарке (страва)" [СХРС, 374]; пор. ще зах. поліс. *печені́ца* "печений у печі гарбуз" [Арк, II, 42].

Номен *л'існі́ця*, що поширений в сх. бойків. та поодиноких гуцул. говірках, очевидно, від *л'існі́ця* "лісова груша, яблуко", що відзначається в закарп. говірках [Грін, II, 370]. *Лісні́ця* "дике плодове дерево, що росте в лісі, та його плоди" як розмовне подається в [СУМ, IV, 523]; пор. ще друс. *л'існїца* "дика яблуня", пол. (кашуб.) *l'asznica* "лісниця", словен. *lěsnica* "лісова яблуня" [ЭССЯ, XIV, 254].

3. Вівсяний кисіль: *вар* (Вел. Лази Ужгород.), *кис'я́л* (поодинокі говірки Великоберезн., Перечин., Косів., Рахів. р-нів), *кис'я́лиця* (Грушево Тяч.),

кеселіц'а (Пилицець Міжгір.), к'іселіц'а (Верх.Висоцьке Турків.), джур (Ворохта Надвірн., Мигове Вижн.), дзур (Бабин Косів.).

Назва *кисіль* відома і в інших укр. говорах [Ном, 2048, 6883; Грін, II, 239 – 240] та в укр. літ. мові [СУМ, IV, 153], має значення "драглиста страва з ягідного або фруктового сиропу, молока тощо з домішкою крохмалю". Ця назва має паралелі і в інших слов'ян. мовах – походить від праслов. *kyseľь, що пов'язується з *кислий* [ЭССЯ, XIII, 271 – 272].

Записані нами в гуцул. та буков. говірках *джур*, *дзур* (пор. ще буков. *джур* "каламутна, несмачна рідка страва або напій" [МСБГ, II, 23]) мають паралелі в ряді інших укр. діалектів; пор. покут., волин. та ін. *джур*, наддністр. *жур* id. [Ном, 12420; Грін, I, 376 – 377, 492], зах. поліс. *джур*, *жур* "рідка страва із запареної житньої чи вівсяної муки", "рідина темно-коричневого кольору" [Арк, I, 159], середньо-, східнополіс. *жур* "страва з вівсяного борошна або пшеничних висівок, розбавлених водою" [Лис, 75]; пор. ще біл. *жур* "негустий вівсяний кисіль" [ТСБМ, II, 260], діал. "рідка мучна страва", "рибна юшка", "розсолник" та ін., *журá* "кисіль" [СБГ, 157, 158], походить, очевидно, через пол. *żur* "кисла юшка" від давньовірхньонім. *sūr* "кислий", середньовірхньонім. *sūr* "кисле тісто" [ЕСУМ, II, 209 – 210].

4. Чай (у давнину його готували переважно з цвіту липи, бузини і різних трав): *гарбáта* (бойк., гуц.), *тий* (*тей*) чол. р. (переважно ужан., борж., поодинокі марамор.), *ті́йа* (*те́йа*) жін. р. (зак. Гов. Між Латорицею і Тересвою), *те́йó* (Вишк. Хуст.), *чай* (зах. закарп., частина марамор., бойк. і гуц.).

Назва *гарбáта*, що поширена суцільно в усіх північних карпат. гов. та в деяких гуцул. гов. Рахів. р-ну (див. ще [Ониш, I, 161; ГГ, 44; МСБГ, I, 82; 3, 473]), в інших укр. говорах за межами Карпат, за даними літератури, не вживається. У [СУМ, II, 53] *гербáта*, *гарбáта* подається як зах. діалектизми; пор. ще бойків., гуцул. *гербáта* id. [12, 30; 4, 43; ГГ, 44], буков. *гурбáта* id. [МСБГ, I, 82]. Походить від пол. *harbata*, *herbata* id., що в свою чергу походить від лат. *herba thea* id.; лат. *herba* "трава, зілля"; *thea* – від кит. діал. *tē* "чай" [ЕСУМ, I, 497 – 498; Br, 171].

На всій території закарп. говірок здавна вживають назву *ті́йа* (*те́йа*) – запозичення від угор. *tea* id. [MOSz, II, 933], що було засвоєне укр. населенням первинно, мабуть, як іменник жін. роду, іменник чол. роду *тий* (*тей*) виник, видно, на укр. ґрунті пізніше. До 1945 р. чай на Закарпатті не був такий поширений, як зараз (пор. [8, 155]). Останніми десятиліттями мадяризм *ті́йа* і под. досить активно витісняється засвоєним з укр. літ. мови *чай* id. [СУМ, XI, 264]. Назва *чай* у пам'ятках укр. писемності зустрічається з кінця XVII ст. і походить через тур., крим.-тат. *chai* id. < монг. *čai* < півн. кит. *č'a-ue* "чайний лист" [11, 86].

5. Кава: *ка́ва* (бойк., гуц., буков.), *ка́вил'* (*ка́в'іл'*) (закарп. на захід від Тереблї), *ка́в'ій* (*ка́вий*) (перев.

зах. закарп.), *тий*, *ті́йа* (Нанк. Хуст., Лопухово Тяч.), *гарбáта* (Бабин Косів.). Див. ще [Лиз, 462]. У давнину каву робили, напр., на Дрогобиччині, з підсмажених зерен жита, ячменю або жолудів [12, 30].

Назва *ка́ва*, що зараз займає суцільний ареал на території півн. карпат. говорів, гуцул. говірок Рахів. р-ну та сх. мараморських говірок, як показує порівняння відповідних карт нашого атласу і [Лиз, 462], в останні десятиліття розширює свій ареал у закарп. говірках усе далі на схід, потіснивши вживану там раніше назву *ка́вил'*. *Ка́ва* id. znana і в інших укр. говорах [Грін, II, 204] та є літ. нормою укр. мови [СУМ, IV, 65], походить через пол. *kawa* id. < тур. *kahve* id. < араб. *kahva* id. (первинно "сорт легкого вина"), утвореного від назви місцевості *Kaffa* в Ефіопії [ЕСУМ, II, 333; Sław, II, 104 – 105].

Варіант *ка́в'ій* (*ка́вий*), імовірно, від угор. *kávé* id. [8, 157], а від нього вже, мабуть, на укр. ґрунті постав варіант *ка́вил'* (*ка́в'іл'*), що подається вже в [Чоп, 140].

Назви *тий* (*ті́йа*), *гарбáта* виникли в результаті переосмислення

6. Засмажка (те, що додається до страви в засмаженому вигляді для поліпшення її смаку, запаху і т. ін.): *засма́шка* (гуц., Руські Ком. Ужгород, Горонда Мукач.), *сма́женка*, *сма́же"на цибу́л'а* (Явори Турків., Ганьковиця Сваляв.), *за́пращка* (гуц., бойк., зах.закарп.), *за́праўка*, *за́пра́ва*, (Ковалівка Коломий., Яблуниця Верховин.) *за́жарка*, *піджа́рка* (Гусине Турків., Княжолука Долин., Торунь Міжгір., Косівська Поляна Рахів.), *ранта́ш* (більшість закарп. гов.), *ранта́шка* (Лазещина Рахів.). Див. [Лиз, 426].

Назва *засма́жка* відома і в інших укр. діалектах [Грін, II, 97] і є літ. нормою укр. мови [СУМ, III, 317]; пор. пол. *zasmażka* [ПУС, II/2, 485], чес. *zasmažka* [Tráv, 1728], словац. *zasmažka* [SSJ, V, 522], в. луж. *zasmažka* id. [Zem, 589]. Очевидно, це спільне укр.-західнослов'янське віддієслівне утворення. *Сма́женка* – також віддієслівний суфіксальний дериват, але належить до вузьколокальних (бойків.) назв.

Найменування *за́пращка* з тим же значенням відзначається в гуцул. та буков. говірках словниками [ГГ, 78; МСБГ, III, 31]; поширена ще в поліських говорах [Лис, 80] та в ряді інших слов'янських мов: пор. пол. *zaprażka* [ПУС, II/2, 473], чес. *zápražka* [Tráv, 1725], словац. *zápražka* [SSJ, V, 506], болг. *запръжка* [БРС, 182], сербохорв. *запрашка*, *запришка* id. [СХРС, 140 – 141], макед. *заприка* "приправа до страви" [МРС, 142]. Наведений матеріал дає підстави реконструювати праслов. *zapražьka (пор. ще [6, 50]).

Назва *за́праўка* відзначається в гуцул. говірках ще [ГГ, 78], в укр. літ. мові *за́пра́ва* вживається з іншими, некулінарними значеннями [СУМ, III, 275], проте із значенням "засмажка" в інших укр. гов. та в літ. мові вживається лексема *за́пра́ва* [Грін, II, 84; СУМ, III, 275]; пор. ще рос. *за́пра́вка* [СРЯ, I, 560], біл. *за́праўка* id. [ТСБМ, II, 368]. Це, мабуть, спільне

східнослов'янське віддієслівне утворення.

Аналогічного утворення є також назви *засжар-к-а*, що з тим же значенням відома ще в поліс. та нижньонадніпрян. говорах [Лис, 77; 11, II, 27], і *п'іджар-к-а*. Остання лексема вживається і в укр. літ. мові, але з іншим значенням ("страва з підсмажених шматочків м'яса, а також такі шматочки" [СУМ, VI, 425]).

Rántáš – від угор. *rántás* id. [MOSz, II, 610]. Із значенням "засмажка" записана в гуцул. гов. ще назва *зарєда* (*заріда*, *заряда*) [ГГ, 78] – віддієслівне утворення за допомогою безафіксного способу.

7. Приправа з товченого часнику і солі, заправлена олією: *салама́ха* (гуц. і буков.), *ч'єснич'єнка* (Косівська Поляна Рахів.).

Незважаючи на досить значний ареал поширення в досліджуваних говорах, назва *салама́ха* в лексикографічній літературі фіксується рідко, зокрема лише в [ГГ, 167]. У [Грін, IV, 97] покут. *салама́ха* – це "приправа з потовченого часнику з сіллю, олією, водою" (див. ще [2, 58]); пор. ще укр. діал. *салама́ха*, *солома́ха* без тлумачення значення, але з ілюстрацією: "Не журися ти, дівчино, єсть там в полі салама́ха, козацька завертаха" [ib.]. У середньо- та східно поліс. говорах *солома́ха* – це зневажлива назва "невдало, погано звареної якої-небудь страви з борошна" [Лис, 200], у зах. поліс. *салама́ха* "страва з розтертого на дрібні кульки борошна з водою", "страва з вареної картоплі і пшона" [Арк, II, 133]. [СУМ, IX, 18] подає *салама́ха*, *солома́ха* як застарілі назви рідкої страви, приготовленої із завареного на воді борошна (перев. гречаного); пор. ще рос. діал. *салама́ха* "сладкий и пьяный напиток", *салама́та*, *солома́ть*, *салама́т* "болтушка, жидкая каша", "овсяная крупа, поджаренная на масле или сале" [Даль, IV, 130], біл. діал. *салама́ха* "щось подібне до густого киселю" [Нас, 572], пол. *salamacha* "вид каші" [9, 246]. Це слово давно привернуло увагу етимологів, які сходяться на тому, що воно старе (у пам'ятках укр. писемності з XVII ст. із значенням "квашене житнє тісто" [5, 384]), має значну територію поширення, але задовільного пояснення його походження поки що немає. Най-

вірогіднішим є пов'язування його із *сало* або *солод*, але в цих випадках важко пояснити словотвірний бік слова [9, 246; Фасм, IV, 549]. Дехто схильний вважати його тюркізмом: "Салма", "саламат" – терміни тюркського походження і в більшості народів Сходу означають страву з вареного тіста або рису" [1, 20]; див. ще [7, 14].

Ч'єснич'єнка – від *ч'єснич'єний*.

8. Переважна більшість страв і харчових продуктів не обходиться без використання кухонної солі, яка в укр. карпат. говорах має єдину назву в трьох варіантах: *с'іл'* (бойків., гуцул., буков. і закарп. верховин. гов.), *сул'*, *сїл'* (закарп. гов.); ареали цих варіантів збігаються з територією поширення рефлексів давнього [о] в новозакритих складах в інших словах (див., напр., карту А.4.126 "ніж"); пор. укр. літ. *сіль* id. [СУМ, IX, 219] < праслов. **solь* id. [Фасм, III, 715].

У ряді нас. пунктів Хуст., Тячів. та деяких інших р-нів Закарпат. обл. до недавнього часу їжу солили розчином кухонної солі високої концентрації, який тут має назву *ропа́*. Добували ропу в селі Данилово Хустського р-ну. *Ропá* з близькими значеннями відоме і в інших укр. говорах, пор. бойків. *ропа́* "вода з сіллю, в яку вмочують хліб" [Ониш, II, 190], зах. поліс. *ропа́* "сік з квашеної капусти", "розчин для дублювання шкіри" [Арк, II, 126], *ропа́* "концентрований розчин солі" (Лівобережна Україна [Ном, 12383; Грін, IV, 65]); укр. літ. *ропа́* id. [СУМ, VIII, 880]; *ропа́*, *рапа́* id. подається в [Б-Н, 309, 317]; пор. рос. діал. (перм.) *ропа́*, *рапа́* id. [Даль, IV, 103], біл. *рапа́* "вода солених озер, морських заток з високою концентрацією солей" [ТСБМ, IV, 639], пол. *ropa* id. [ПУС, II/1, 506], словац. *ropa* "нафта" [SSJ, III, 762]. Отже, можна реконструювати праслов. **ropa* id. Див. ще [Br, 462 – 463; Фасм, III, 501].

Таким чином, назви напоїв і приправ в українських говорах Карпат репрезентовані незначною кількістю номенів. Вживаються як давні слов'янські (*кисє"ліц'а*, *л'існіц'і*, *с'іл'*, *ропа́*), так і запозичені (*тий* (*тїйа*), *гарба́та*, *компо́т* (*кампо́т*), *ра́нтáш*) лексеми.

Література

1. Артюх Л.Ф. Народне харчування українців та росіян південно-східних районів України. – К.: Наук. думка, 1982. – 112 с.
2. Голубович І. Народня пожива в Снятинськiм повіті (Покуте) // Матеріали до української етнології НТШ. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 48 – 70.
3. Дзензелівський Й.О., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф. Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311 – 612.
4. Закревська Я.В. Українські назви картоплі (*Solanum tuberosum*) (На матер. II т. "Атласу української мови") // Дослідження і матеріали з української мови. – К.: Наук. думка, 1964. – Т. 6. – С. 28 – 36.
5. Історія української мови: Лексика і фразеологія / В.О. Винник, В.Й. Горобець, В.Л. Карпова та ін.; Редкол.: В.М. Русанівський (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – 744 с.
6. Кобилянський Б. Лексико-семантичні паралелі балкано-карпатизмів // Мовознавство. – 1981. – № 6. – С. 41 – 52.
7. Крижко О.А. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – поч. XVIII ст. (Назви їжі, напоїв, продуктів харчування): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1997. – 17 с.
8. Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. – Ужгород, 1976. – 328 с.

9. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка: В 2 т. – М., 1959. – Т. I – II. – 1284 с.
10. Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. – Ужгород, 1996. – 192 с.
11. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни: У 4 т. – Запоріжжя, 1992. – Т. I – IV.
12. Чичула А. Народня пожива в Дрогобицькім повіті // Матеріали до української етнології НТШ. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 12 – 31.

Умовні скорочення

- Арк – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000. – Т. 1 – 2.
- Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1966. – 423 с.
- Брил – Брилінський Д. Словник подільських говірок. – Хмельницький, 1991. – 119 с.
- БРС – Берштейн С.Б. Болгарско-русский словарь. – М., 1966. – 768 с.
- ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с.
- Грін – Словарь української мови: В 4 т. / За ред. Б. Грінченка. – К., 1958 – 1959. – Т. I – IV.
- Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М., 1955. – Т. I – IV.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982 – 1989. – Т. I – III.
- Корз – Корзюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. – К., 1987. – С. 62 – 267.
- Лиз – Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області у кн.: Він же. Угорсько-українські міжмовні контакти. – Ужгород, 1970. – 251 с. (*карти 1 – 180*); Лизанець П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. – Будапешт, 1976. – 683 с. (*карти 181 – 390*); Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. – Ужгород, 1976. – 328 с. (*карти 391 – 514*).
- Лис – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К., 1974. – 260 с.
- МРС – Толовски Д. и Иллич-Свитыч В.М. Македонско-русский словарь / Под ред. Н.И. Толстого. – М., 1963. – 576 с.
- МСБГ – Матеріали до словника буковинських говірок. – Чернівці, 1970 – 1979. – Вип. 1 – 6.
- Нас – Насовіч І.І. Слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1983. – 756 с.
- Ном – Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. – К., 1993. – 768 с.
- Ониш – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К., 1984. – Ч. I – II.
- ПУС – Польсько-український словник: У 2 т., 3 ч. – К., 1958–1960. – Т. I–II.
- СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. – Мінск, 1979 – 1986. – Т. I – V.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров. – М.; Л., 1965–1991. – Вып. 1–26.
- СРЯ – Словарь русского языка: В 4 т. – 2 изд., испр. и доп.–М., 1981–1984.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970 – 1980. – Т. I – XI.
- СХРС – Толстой И.И. Сербскохорватско-русский словарь. – 5-е изд., стерео тип. – М., 1982. – 735 с.
- ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т., 6 кн. – Мінск, 1977 – 1984. – Т. I – V.
- Фасм – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. и доп. О.Н. Трубачева: В 4 т. – М., 1964 – 1973. – Т. I – IV.
- Чоп – Чопей Л. Русько-мадярский словарь. – Будапешт, 1883. – XLVI, 446 с.
- Шух – Шухевич В. Гуцульщина: У 5 т. – Верховина, 1997–2000. – Т. I–V.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. – М., 1974 – 1992. – Вып. I – XVIII.
- Br – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.
- MOSz – Hadrovics L., Gáldi L. Magyar-orosz szótára. – Budapest, 1972. – I – II k.
- Sław – Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1952 – 1982. – Т. I – V.
- SSJ – Slovník slovenského jazyka. – Bratislava, 1959 – 1968. – I – VI. d.
- Tráv – Trávníček F. Slovník jazyka českého. – 4 vyd. – Praha, 1952. – 1803 s.
- Zem – Zeman H. Słownik górnołużycko-polski. – Warszawa, 1967. – 680 s.